

Milko Mikola, *Kazenske ustanove in zaporniki v Sloveniji 1945 – 1951* (Ljubljana: Nova obzorja, 2016), 219 str.

Milko Mikola autor je više monografija koje doprinose cjelovitijem rasvjetljivanju represije komunističkoga režima u Sloveniji u neposrednom poraću. Ova je knjiga nastavak (dopuna) knjige *Delo kot kazen: izrekanje in izvrševanje kazni prisilnega, poboljševalnega in društveno koristnega dela v Sloveniji v obdobju 1945 – 1951*, koja je objavljena 2002. godine.

Važna sastavnica represije upravo su kaznene ustanove. U to su vrijeme u Sloveniji postojali koncentracijski i radni logori, zatvori, kazneno-popravni zavodi i kazneno-popravni domovi. O njima se do sada nije mnogo pisalo, pa ova knjiga nudi cjeloviti pogled temeljen na dostupnim arhivskim izvorima i literaturi.

Knjiga se sastoji od deset glavnih poglavlja podijeljenih na više manjih potpoglavlja. Slijedi pregled kaznenih ustanova u Sloveniji 1945. – 1951. (str. 129 – 132), dodatak u kojem su dokumenti (str. 133 – 215), među kojima su Popis osuđenih osoba nad kojima je izvršena smrtna kazna (1945. – 1952.), faksimili pravnih odluka te tablice s brojčanim podacima, popis kratica (str. 216) i izvori slikovnoga gradiva (str. 217 – 219).

Prvo se poglavlje odnosi na zatvorske kazne koje su od 1945. do 1951. izrekli sudovi (str. 9 – 12). U njemu autor ukratko iznosi da su od svibnja do kolovoza 1945. presude izricali vojni sudovi i Sud slovenske nacionalne časti. Od kraja kolovoza kazneno sudstvo preuzeli su okružni sudovi i Vrhovni sud Slovenije. Nadalje objašnjava temeljne zakonodavne okvire i vrste kazni koje su slijedile (oduzimanje slobode, oduzimanje slobode s prisilnim radom, kazna popravnoga rada, izgon). Druga cjelina obrađuje pitanje zatvorske kazne i prisilnih administrativnih mjera koje su izrekli upravni organi (str. 13 – 18). One su se, prema postojećim zakonodavnim normama, izricale za prekršaje i njihov se broj, kako napominje autor, znatno povećao nakon 1948., tj. nakon sukoba s Informbiroom. Tako je samo 1949. bilo 13 120 kažnjenih osoba.

Nova cjelina govori o zatvorima i koncentracijskim logorima OZNA-e (str. 19 – 36). Na temelju unaprijed sastavljenih popisa i kratkoga istražnog postupka u zatvorima i logorima našlo se 17 750 osoba. Centralni zatvor OZNA-e nalazio se u Ljubljani i u njemu je bilo 5813 osoba. OZNA-ini zatvori nalazili su se u Celju, Mariboru i Begunju na Gorenjskem. Postojeća struktura nije bila dovoljna, pa su organizirani i logori u Teharju i Strnišču. Za civile su bili namijenjeni logori Bresternica i Studenci kraj Maribora. Najveći logor, Št. Vid, nalazio se iznad Ljubljane. U njemu je, prema dostupnim podacima, bilo oko 35 tisuća zarobljenika. Osim pretrpanosti, u svim zatvorima i logorima vladali su izrazito loši higijenski uvjeti, što se odražavalo na zdravstveno stanje zarobljenika.

Sljedeća su tema kazneni logori i zavodi za prisilni rad (str. 37 – 45). Kolika je bila potreba za njima najbolje ocrtava činjenica da su slovenski sudovi nakon rata na kaznu prisilnoga rada osudili oko sedam tisuća osoba. Prvi logor organiziran je u Kočevju, gdje su bile najveće gospodarske posljedice uslijed velikoga iseljavanja. Nakon toga su organizirani kazneni logori u Bresternici, Teharju i Studencima. Nakon 14. siječnja 1946. kazneni logori preimenovani su u zavode za prisilni rad. Njihova svakodnevica bila je obilježena lošim higijenskim uvjetima, čestim bolestima i oskudnom hranom.

Prema izvještajima, u zavodu Teharje zatvorenici su premalo korišteni za rad. Do listopada 1946. ukinuti su zavodi za prisilni rad, no logori se ponovno otvaraju 1948. godine. Kao razlog se spominje podupiranje petogodišnjega gospodarskog plana i, shodno tome, više rada osuđenika.

Krača cjelina govori o logorima (radnim skupinama) za popravni rad (str. 47 – 52). Kazna popravnoga rada, kao mjera da se osuđenika preodgoji i da stekne radne navike, uvedena je prema Kaznenom zakoniku iz kraja 1947., a provoditi se počela u siječnju 1948. godine. Dvije muške radne skupine za popravni rad organizirane su u Strnišću i Kočevju. Miješana radna skupina organizirana je u Rogozi kraj Maribora. U sve tri skupine bile su 452 osuđene osobe i sve su bile zaposlene. Te su kaznene mjere ukinute 28. siječnja 1951. godine. Tematski slijedi cjelina o logorima (radnim skupinama) za društveno koristan rad (str. 53 – 63). Oni su osnovani početkom srpnja 1949., i to za muškarce u Litostroju u Ljubljani i Strnišću kraj Ptuja, a za žene u Verdrengu (Ferdrenku) kraj Kočevja. Već krajem kolovoza u te je tri skupine bilo 1619 kažnjenika (1148 muškaraca i 471 žena). Kako je završavao koji “zadatak”, skupine su seljene na nova mjesta. Komisija zadužena za kontrolu dosuđenih kazni društveno korisnog rada u svojem je izvještaju upozorila na mnoge propuste. Za ilustraciju, pod optužbom da su neradnici našli su se stariji od šezdeset godina, umirovljenici, invalidi, bolesnici, trudnice, đaci i maloljetnici. Kućni je red točno propisivao svaku minutu od četiri ujutro, kada je bilo buđenje. Logori i radne skupine ukinuti su do veljače 1951. godine. Slijedi analiza kazneno-popravnih zavoda, tj. kazneno-popravnih domova (str. 65 – 71). Oni su se nalazili na pet lokacija i prema potrebi su se selili. Svima su bili zajednički loši prostorni i higijenski uvjeti, a shodno tome i širenje različitih bolesti, ponajviše tuberkuloze.

U idućoj cjelini govori se o zatvorima (str. 73 – 79). U njoj autor opisuje sustav okružnih i oblasnih zatvora i njihov smještaj na području Slovenije. Objašnjava i uputu iz 1949. prema kojoj su zatvori razvrstani u kategorije A, B, C i D – s obzirom na veličinu grada/mjesta u kojem se nalaze. Ukratko se napominje da su postojali i posebni zatvori UDBA-e, o kojima se ni danas ne zna cjelovita istina.

Da bi upotpunio sadržaj o kaznenim ustanovama, autor posebno obrađuje ustanove za trudnice i maloljetne osobe (str. 81 – 82). Prema dostupnim podacima, proizlazi da je 1950. na zatvorsku kaznu bilo osuđeno 117 maloljetnika, od čega 86 muških i 31 ženska osoba.

Sljedeće poglavlje obrađuje kakav je režim vladao u zavodima za prisilni rad, kazneno-popravnim zavodima, kazneno-popravnim domovima i zatvorima (str. 83 – 89). Izneseni podaci temelje se na “kućnom” i “dnevnom” redu, koji su se odnosili na sve kaznene ustanove, a vlasti su ih izdale početkom srpnja 1946. godine. “Kućni” je red sadržavao odredbe koje su se odnosile na higijenu, prehranu, ponašanje, pisanje pisama, posjete te disciplinske kazne. “Dnevni” je red jasno propisivao svakodnevicu: vrijeme ustajanja i lijeganja, vrijeme obroka itd. Koliko su se uistinu poštovali ti propisi ovisilo je ponajviše o upravi pojedinoga zavoda/logora, no iz dostupnih je dokumenata moguće zaključiti da je bilo više negativnih iskustava.

Najveće poglavlje odnosi se na zatvorenike (str. 91 – 124), tj. njihove četiri kategorije: osuđenike (osudili su ih sudovi), osobe pod istragom, kažnjenike (osudili su ih upravni organi) i osobe kažnjene izgonom iz mjesta prebivališta. Izdvojiti ću podatke

za osuđeničke koji su se našli u kazneno-popravnim zavodima. Krajem 1947. bilo ih je 2988, krajem 1948. čak 4076, 1949. – 4222, 1950. – 4181, a 1951. – 4189. Nakon toga brojka se počinje značajnije smanjivati. Struktura osuđenika pokrivala je pripadnike svih društvenih slojeva, od nekvalificiranih radnika do intelektualaca. Svi osuđeni morali su raditi, čak i oni kojima nije bila dosuđena kazna prisilnoga rada. Za svoj rad dobivali su naknadu, od koje su se pokrivali njihovi troškovi, pa je manji dio ostajao osuđenicima. Važan faktor bio je i “preodgoj” zarobljenika kroz različite oblike odgojno-obrazovnog i kulturno-prosvjetnog rada. I nakon otpusta osuđenike se nadziralo da bi se ustanovilo je li njihov “preodgoj” bio uspješan. Nadalje, autor donosi iscrpne i precizne podatke o uvjetno otpuštenim i pomilovanim osuđenicima te o onima koji su uspješno pobjegli. Spominje se i brojka od 218 osoba koje su od 1945. do 1952. osuđene na smrt ili, kako se navodilo, *justificirane*. Za osobe koje su bile pod istražnim postupkom postoje podaci samo za 1948. i 1949. i oni govore o oko 12 tisuća osoba. Prema tome autor zaključuje da ih je od 1946. do 1951. moglo biti sveukupno oko 25 tisuća. I njihova socijalna struktura bila je raznolika, a tretman prema njima ovisio je o kaznenom djelu za koje su bili optuženi. Najteže su prolazili oni koji su bili pod optužbom “političkoga kaznenog djela”. Što se tiče osoba osuđenih na izgon iz mjesta prebivališta, postoje samo necjeloviti podaci i oni spominju ukupno 338 osoba.

U posljednjem poglavlju donose se ukupne procjene svih zatvorenika u Sloveniji od 1945. do 1951. (str. 125 – 128). Autor napominje da je nemoguće iznijeti točan broj jer su podaci kojima se raspolaze nepotpuni. Prema njegovoj približnoj procjeni, radi se o 62 tisuće osoba, od kojih veliki udio čine politički zatvorenici i žene.

Ova je knjiga samo jedna u nizu monografija kojima Milko Mikola doprinosi boljem poznavanju poraća na području Slovenije. Izneseni podaci temelje se na dostupnom arhivskom građivu i brojnoj literaturi i, iako ponekad nepotpuni, veliki su doprinos rasvjetljivanju komunističke represije na ovim prostorima. Konkretni brojčani podaci onemogućuju proizvoljno interpretiranje koje je još toliko prisutno u našem društvu. Samo uz ovakva (i slična) istraživanja možemo se približiti točnijem i objektivnijem tumačenju prošlosti.

MARTINA GRAHEK RAVANČIĆ

Ivica Zvonar, *Mons. dr. Fran Barac (1872.-1940.). Život i djelo* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2012), 367 str.

Premda je veliki broj katoličkih svećenika koji su djelovali od druge polovine XIX. stoljeća do Drugoga svjetskog rata ostavio veoma dubok trag u javnom životu, i to ne samo na vjerskom području, o njima još uvijek nemamo potpunijih studija, a ni cjelovitijega niza neophodnog za razumijevanje njihove uloge. Izuzimajući natuknice iz *Hrvatskoga biografskog leksikona*, tek je nekolicina njih, uglavnom najpoznatija imena poput Franje Račkoga, đakovačkoga biskupa Josipa Jurja Strossmayera, dalmatinskih svećenika Mihovila Pavlinovića i Ive Prodana ili sarajevskoga nadbiskupa Josipa Stadlera, dobila biografije monografskoga tipa. No uz njih je bilo još mnogo ljudi bez kojih se ne mogu cjelovito pratiti mnoga povijesna kretanja u hrvatskom društvu, napose